

Översikter och meddelanden

1950 års skolbeslut: Idéernas kraft eller realiteternas tryck?

Eftersom jag kommit att figurera i den polemik (*Statsvetenskaplig Tidskrift* 1991:3) som Bo Rothstein fört mot Karin Hadenius med anledning av hennes avhandling *Jämlikhet och frihet. Politiska mål för den svenska grundskolan* vill jag göra några påpekanden. Att jag av BR beskyllts för att ha "den mindre goda smaken" att recensera hans egen avhandling i en årsskrift som inte brukar innehålla genmälen – *Utbildningshistoria 1988* (ÅSU nr 162) – bekymrar mig dock föga. Det är faktiskt etablerad praxis när det gäller just årsskrifter; det gäller alltså ingen tidskrift som han felaktigt uppger. Irritationen bottnar väl snarast i min kritik av hans – i varje fall när det gäller skolpolitiken – ganska misslyckade avhandling (Richardson 1988: 221ff). Det som motiverar detta inlägg är i stället sakfrågan, i första hand frågan om bakgrunden till och tolkning- en av 1950 års skolehetsbeslut.

Mitt eget intresse för 1940-talets skolpolitik har kretsat kring en fråga som borde vara central för varje statsvetare: varför fattade Sveriges riksdag det beslut som något slarvigt brukat kallas 1950 års skolehetsbeslut? Jag hade fascinerats av dåvarande ecklesiastikministern Josef Weijnes påstående att det inte drivits fram av klåfingriga och blåögda reformatorer utan av "livet självt", dvs av tunga realiteter i den tidens skola och samhälle. Han syftade främst på den väldiga tillströmningen av elever till realskolan och den svåra bristen på läroverkslärare. Min frågeställning blev därför denna: var det idéernas kraft eller realiteternas tryck som främst låg bakom riksdagens beslut? (Richardson 1978: 63ff) Att vissa

politiska beslut drivs fram av realiteternas tryck är ju uppenbart. Man behöver knappast ta så drastiska exempel som ett krigsutbrott för att illustrera den tesen – vi kan vad gäller Sverige tänka på valutakrisen 1990 eller den nuvarande lågkonjunkturen och arbetslösheten. Att helt olika motiv ligger bakom ett och samma beslut är också uppenbart: en av realiteterna framtvingad svensk EG-anslutning kan ske i överensstämmelse med eller i strid med en ideologiskt betingad önskan om anslutning.

Reformer med många ingredienser

Tack vare projektmedel från Riksbankens Jubileumsfond kunde jag ägna några år åt att ingående studera den nämnda frågan. Resultatet publicerades i två böcker: *Svensk skolpolitik 1940–1945* (1978) och *Drömmen om en ny skola* (1983). BR har sett dem och därvid praktiserat "den sköna konsten att se just det man vill se". Själv anser jag mig ha funnit väl underbyggda och därmed ganska säkra svar på den övergripande frågan. Men det är inte ett utan flera svar. Och de har ingen generell räckvidd – de gäller 1940-talets skolpolitik. På en annan skolhistorikers fråga varför och hur skolreformer kommer till finns det enligt min mening bara ett rimligt svar: av olika skäl och på olika sätt – nota bene om man inte vill ge enbart triviala och därmed helt ointressanta svar. Förklaringen är enkel: en stor och över tid utdragen skolreform gäller nämligen många olika delar. Själv arbetade jag i min 40-talsstudie med nio olika delmoment. Min undersökning visade att de *organisatoriska* reformerna drevs fram av en rad "realiteter" men att nya ställningstaganden i *uppförings- och livsåskådningsfrågor* främst var ideologiskt inspirerade och motiverade; frågan om kris- tendomsundervisningen hade exempelvis

direkt anknytning till förberedelserna inför 1951 års religionsfrihetslagstiftning. Man kan heller inte behandla hela efterkrigstiden som en enhetlig period: den socialdemokratiska skolpolitiken var förvisso inte densamma på 1940- och 1960-talen. Det är häpnadsväckande att en statsvetare som BR inte inser detta; redan de parlamentariska förutsättningarna har ju varit starkt skiftande. De sista åren av tvåkammarsdagen hade exempelvis socialdemokraterna egen majoritet i båda kamrarna.

De frågor som här tas upp gäller de *organisatoriska* problemen, dvs utvecklingen från ett parallellskolesystem i riktning mot ett enhetligare skolsystem, och inget annat. BR påstår att den socialdemokratiska skolpolitiken i slutet av 1940-talet – manifesterad i 1950 års skolbeslut – hade ”en inriktning syftande till en mera vittfattande social förändring”. Han påstår att detta inte är någon ”särskilt okänd eller kontroversiell tes”. Nej, okänd är den inte – men därmed inte korrekt. Jag menar att den är en myt. Han hänvisar till Åke Isling, Torsten Husén och Sixten Marklund. Med all respekt för deras vetenskapliga meriter och personliga minnen så tvekar jag inte att påstå att de i så fall har fel; jag tror dock att BR något övertolkat dem.

Ett skolpolitiskt dilemma

Bakgrunden till 1950 års skolbeslut är i korthet denna. Genom 1927 års bottenkolereform – så kallades den av Arthur Engberg – och genom avskaffandet av statsbidragen till de privata förberedelseskolor som fanns i anslutning till många flickskolor kom folkskolan – helt eller delvis – att fungera som en allmän bottenkola. Socialdemokraterna var också i stort sett nöjda med detta skolsystem på 1930-talet. Enhetsskolefrågan aktualiserades exempelvis inte i samband med beslutet om förlängning av den 6-åriga folkskolan år 1936. När Gösta Bagge tillsatte 1940 års skolutredning för att ta ett samlat grepp över den splittrade skolorganisationen kritiserades detta av socialdemokraterna; den ansågs onödig. Det var bland dem SSU som i början av 1940-talet aktualise-

rade skolfrågan med kritik av den socialt sneda rekryteringen till högre studier. Tanken att med en enhetsskola som instrument driva en interventionistisk politik fanns visserligen hos en och annan, men den saknas helt i SAP:s nya partiprogram från 1944, och den präglade heller inte arbetet i socialdemokraternas egen skolkommitté som 1947 lämnade rapporten *Framtidens skola*, ett programarbete och en rapport som märkligt nog inte ens nämnts i BR:s avhandling. Den socialdemokratiska inriktningen förblev länge den traditionella: att med studiesociala medel hjälpa fram skolbegåvade barn från ekonomiskt svaga hem. Studiehjälpsnämnden utredde frågan vad gällde läroverksstudier 1946–49, och den student-sociala utredningen universitetsstudier 1946–48. Denna strävan att bredda rekryteringen skapade emellertid ett besvärligt problem: den som man uppfattade allt för stora tillströmningen till högre studier. För att bemästra det problemet sökte man förstärka yrkesutbildningen och på så sätt locka över en del ungdomar.

Efter begreppet ”avlänkning” (dvs från teoretiska studier) har denna politik kommit att kallas ”avlänkningsspolitik”. Den har kartlagts av Mac Murray i avhandlingen *Utbildningsexpansion, jämlikhet och avlänkning* (1988). När man senare diskuterade den kommande enhetsskolans organisation framstod en så sen linjedifferentiering som möjligt som ett sätt att locka över skolbegåvade elever till en praktisk utbildning.

Från skolutredning till skolkommision

Det var tidigt klart att 1940 års expertutredning skulle följas av en parlamentariskt sammansatt kommitté. Påståendet att den ”kördes över” av Erlander är felaktigt. Tidpunkten är nu inne att påbörja den överarbetning av de framlagda förslagen ”ur mer allmänna synpunkter” som behövs för att fatta de definitiva besluten, heter det i direktiven. Att en parlamentariskt sammansatt kommitté skulle slutföra utredningsarbetet ingick i skolutredningens planer; det hade Bagge aviserat redan

1942 och det bekräftades följande också senare av både Erlander och Weijne.¹ Det förhållandet att den politiska "överarbetningen" påbörjades innan skolutredningen avslutat sitt arbete – den lämnade sitt nionde och sista betänkande 1947 – visar endast hur bråttom det var med att ta itu med de akuta problemen.

Vad ville då socialdemokraterna i skolfrågan i slutet av 1940-talet? Fanns det några "interventionistiskt samhällsförändrande" ambitioner?

I direktiven till 1946 års skolkommision finns ingen skolpolitisk viljeinriktning angiven. Uppgiften bestod i att utifrån en överarbetning av 1940 års skolutrednings förslag göra upp "en plan för det allmänna skolväsendets framtida organisation och riktlinjer för dess genomförande". Begreppet enhetsskola nämns inte. Till huvudsekreterare utsågs en läroverksrektor som var motståndare till enhetsskoletanken och som ville slå vakt om den 5-åriga realskolan, Stellan Arvidson. Utbildningsmöjligheternas demokratisering ville han främja genom studiesociala insatser och skärpta intagningskrav, inte genom strukturella förändringar. Att han senare kom att bli enhängiven enhetsskolevän är en annan sak.

Men vad ville då Erlander själv? Han blev inte så länge han kvarstod som ecklesiastikminister någon enhetsskoleman. Att han tänkte i termer av det existerande skolsystemet framgår bl a av ett par interpellationssvar i riksdagen. I fråga om språkföljden i realskolan förklarade han att man av pedagogiska skäl kunde tänka sig att ha kvar tyska som första främmande språk. En sådan anordning skulle emellertid inte kunna förekomma ens i en enhetsskoleorganisation av den typ 1940 års SU hade förordat. När frågan om stipendier till elever i läroverken diskuterades våren 1946 redovisade han ett traditionellt tänkande i termer av studiesociala anordningar inom det existerande systemet. Han påtalade hur ödesdigert det kunde vara att underlätta möjligheterna till teoretiska studier i så hög grad att det skulle skapas "ett intellektuellt proletariat i verklig mening". Man måste därför ha en viss gallring och en viss sortering. Det bör vidare uppmärksammas att man inom 1946 års SK var överens

om att verka för ett enhetligare skolsystem; i så måtto rådde politisk enighet. Det var därför heller inte särskilt häpnadsväckande att Sveriges folkskolläraryrkeförbund, som ju sedan länge varit pådrivande i botten-skole- och enhetsskolefrågan, år 1949 till den dåvarande ordförande valde högerpartiets främste skolpolitiker – till yttermera visso partiets 1:e vice ordförande – Folke Kyling. Som ännu ett tecken på hur föga partipolitiserad – och ideologiskt präglad – skolfrågan var vid denna tid kan man se det förhållandet att LO inte ens brydde sig om att avge något eget remissyttrande över skolkommisionens betänkande 1948.

1950 års skolbeslut

Det är vidare ett faktum att 1950 års riksdagsbeslut i skolfrågan var enhälligt. Det gällde "riktlinjer för det svenska skolväsendets utveckling" och innehöll ett principbeslut om förlängd skolplikt. På en central punkt var det emellertid så oklart formulerat att det genast ledde till en öppen tolkningstvist. Åtgärder skulle vidtas, heter det, för att införa "en på nioårig allmän skolplikt grundad enhetsskola avsedd att, i den mån den tillämnade försöksverksamheten ådagalägger lämpligheten, ersätta folkskolan, fortsättningsskolan, den högre folkskolan, den kommunala mellanskolan och realskolan".

Vad innebar då detta? Skulle realskolan vara kvar? Den skolpolitiska högern tog fasta på den kommande försöksverksamheten, som också skulle omfatta "olika former av praktiska realskolor", medan vänstern menade att realskolan inte kunde bestå vid sidan om en enhetsskola. Det skulle ju vara en definitions-mässig själv motsägelse. Till oklarheten bidrog också det förhållandet att det inte angavs vem som skulle bedöma resultatet av försöksverksamheten och vidare – inte mindre viktigt – efter vilka kriterier denna bedömning skulle göras. Och ännu en oklarhet: hur skulle "i den mån"-satsen tolkas? I debatten nämndes två olika tolkningsalternativ: som en temporal bisats (i den mån = allt eftersom) och som en villkorsbisats (i den mån = i den utsträckning).

Det enda säkra man kan säga om denna del av det famösa beslutet är att riksdagen enhälligt uttalade sig för ett *enhetligare* skolsystem, däremot inte *graden* eller *arten* av enhetlighet. Den grundläggande förklaringen till oklarheten är det förhållandet att begreppet *enhetsskola* vid denna tid användes med två olika innebörder: dels i betydelsen *samorganisation* av flera skolformer i enlighet med 1940 års SU:s förslag, dels i betydelsen *sammanslagning* av olika skolor i enlighet med 1946 års SK:s förslag. Denna distinktion kom senare att försvinna, vilket bidragit till förvirring i en del historiska framställningar.

Det är som nämnts ett faktum att 1950 års skolbeslut var enhälligt men det är också klart, att "den skickligt dunkla skrivningen" dolde motsättningar och att det fanns olika förväntningar om den framtida utvecklingen. De partipolitiska och fackliga motsättningarna kom fram senare när frågan om en eventuell linje-differentiering inom högstadiet blev verkligt aktuell.

"Utvecklingens egen gång"

Varför tog då riksdagen ställning för ett enhetligare skolsystem 1950? Svaret är enligt min mening tveklöst och klart: den starka tillströmningen av elever till realskolor och flickskolor och den svåra bristen på läroverkslärare. Antalet elever i realskolan ökade kraftigt under hela 40-talet och med hela 60% under åren 1945-1950. SÖ slog larm år 1948 och menade att samhället inte kunde klara av "en ostörd expansion av det högre skolväsendet" (Richardson 1983:327f). Följande år tillsatte regeringen en särskild krisutredning – *Läroverkens krisutredning* – med uppgift att söka en lösning på de allvarliga problem som lärarbristen skapat. De framtidsperspektiv som tecknades var synnerligen dystra – SÖ betecknade i ett remissyttrande den sannolika utvecklingen som "i hög grad skrämmande". Ett omedelbart resultat blev en revision av timplanen för realskolan innebärande att antalet lektionstimmar reducerades – på så sätt skulle man spara in en del lärartjänster.

Krisutredningen har emellertid inte uppmärksamats av forskningen – av ett skäl som närmast är genant: betänkandet är inte tryckt och återfinns således endast av den som lämnar den allfarväg som kantas av tryckta SOU-betänkanden och riksdagstryck och ger sig in på ofta mödosamma arkivstudier. Att utnyttja akademiskt utbildade lärare i den 5-åriga realskolans lägsta klasser framstod som en ansvarslös misshushållning med en bristvara – det skulle ofelbart drabba mängder av mindre orter och hela regioner utanför storstadsområdena. Man kan göra tankeexperimentet att i dag hävda att undervisningen i matematik i grundskolans 5:e klass skall skötas av lärare med 40 poäng i matematik! Hur skulle man kunna få fram matematiker i en sådan omfattning?

Utvecklingen ledde emellertid också till pedagogiska problem. Det breddade elevunderlaget i den relativt krävande examensskola som realskolan utgjorde skapade svårigheter för många elever med än mera av kvarsittning och utkuggning som följd. När 60–70 % av folkskolans elever gick över till realskolan kunde den helt enkelt inte fungera. Det var faktiskt inte stort mera än hälften som klarade realskolan utan att sitta kvar något år. För folkskolans del medförde den starka avgången av de duktigaste eleverna negativa konsekvenser i de uttunnade högre klasserna.

Utvecklingen gick snabbt i slutet av 1940-talet och vissa kommuner ville inte avvakta statsmakternas beslut. De stora barnkullarna i början av 40-talet var också något man måste planera för. Man tog saken i egna händer och införde på försök 3-åriga realskolor ovanpå en 6-årig folkskola. Därmed var steget inte långt till en 9-årig enhetsskola med ett 3-årigt högstadium (Richardson 1978:163 och 1983:239f). Genom en sådan konstruktion skulle man äntligen också lösa det gamla problemet med den dubbla anknytningen mellan folkskola och realskola. När riksdagen år 1950 fattade sitt beramade beslut hade utvecklingen på det lokala planet i viss mån gått före.

Som ännu ett tecken på det stora intresset för vidare studier kan noteras, att man på många orter runt om i landet hade inrättat s k korre-

spondensrealskolor som byggde på 6-årig folkskola. Det började med Hermod's och NKI – 3 skolor 1941/42 och hela 97 två år senare – och fortsatte senare med Brevskolan – Koope-
rativa förbundets brevskola – och LTK – Sve-
riges Lantbruksförbunds Tidskriftsaktiebo-
lag. Detta starka intresse för fortsatta studier
förklarar också varför frågan om studieplatser
i realskolor och flickskolor under denna tid var
en viktig politisk fråga.

Detta var alltså den verkliga orsaken till
1950 års beslut. Den som gör sig besväret att
läsa propositionen finner förklaringen också i
klartext: *"Vi ställas genom utvecklingens
egen gång inför nödvändigheten att söka de
organisatoriska formerna för en ny fas i vår
folkundervisnings historia"* (Prop 1950:70 s
44, min kurs).² Stellan Arvidson erkände sam-
ma sak i en tidningsartikel våren 1950: Det är
uppenbart att ungdomen genom att i massor
strömma till realskolan "ställt statsmakterna
infrån fullbordat faktum. Vi är helt enkelt
tvungna att skapa en enhetsskola, om inte den
stora mängden av vår ungdom skall bli felpla-
cerad". Oppositionens främste skolpolitiker,
folkpartisten Gunnar Helén, förklarade något
år senare, att de stora årskullarna, den stigande
föräldraambitionen, lärarbristen och lokal-
bristen tillsammans "givit upphov till den si-
tuation, som vi nu måste klara upp". Vi befin-
ner oss i ett tvångsläge och det är "från denna
utgångspunkt som vi har att välja skolorgani-
sation".

Komplicerade mönster och skiftande betingelser

När jag sammanfattade min analys av 1940-ta-
lets skolpolitik gjorde jag det under rubriken
här ovan; de olika elementen var invända i var-
andra just i ett komplicerat mönster. Där fanns
just de realiteter som starkt begränsade politi-
kernas handlingsfrihet, bl a den starka nativi-
tetsökningen i början av 1940-talet. Denna
"gav i realiteten ansvariga politiker vid decen-
niets slut knappast någon handlingsfrihet alls:
det gällde att se till att det fanns lärare i någor-
lunda tillräcklig omfattning". Men det fanns

också drömmar om en ny skola, en skola som
instrument både för ett jämlikare svenskt sam-
hälle och för ett internationellt fredsarbete.
"Så flätades enskilda människors tankar och
idéer samman med behov av konkreta samhäl-
leliga insatser till ett komplicerat mönster",
menade jag sammanfattningsvis och fortsatte:
"Det synes mig helt uppenbart att många av de
idéburna kraven på skolpolitiska reformer ofta
syftade till att utnyttja skolan som instrument
för mera genomgripande och långsiktiga för-
ändringar av samhället medan de 'realitetsba-
serade' kraven på olika insatser snarare är att
betrakta som anpassningsåtgärder inom det
bestående samhällets ramar." (Richardson
1983:393ff)

Idéerna och drömmarna om en gemensam
barndomsskola hade funnits länge men de
hade inte varit starka nog för att omgestalta
den svenska skolan. För politiska beslut om ett
enhetligare skolsystem krävdes trycket från en
mäktig föräldraopinion. Dess syfte var detta
enkla: möjlighet för barnen till vidare studier.
Det har jag kallat "realiteternas tryck" medan
Josef Weijne talade om "livet självt". Det var
det trycket som drev utvecklingen mot ett en-
hetsskolesystem. Att vissa politiker sökte legi-
timera den utvecklingen med ideologiska mo-
tiv är en annan sak. Men det bör inte leda efter-
världens forskare vilse.

En folklig skoltradition

Bo Rothstein tar upp ytterligare ett par frågor
som förtjänar att kommenteras. Den ena gäller
den socialdemokratiska kritiken av den socia-
la snedrekryteringen till högre studier med
koppling till krav på demokratisering av stats-
förvaltningen. Detta innebar emellertid inte att
man fann den enda strategin vara en strukturell
reform, dvs en övergång till ett enhetsskole-
system; den väg man på 1940-talet valde var
ju att med studiesociala medel främja rekryte-
ringen till högre studier bland barn i mindre
bemedlade familjer samt från landsbygden.

Ett verkligt intressant problem gäller frågan
varför utvecklingen i Sverige och övriga Nor-
den tidigare och radikalare än i många länder

gått i riktning bort från ett parallellskolesystem och varför skolfrågorna fick en sådan tyngd i Sverige under denna tid. Det är ett faktum att svårigheten att komma in i de högre skolorna var en viktig politisk fråga i flera valrörelser. "Varför kommer inte mitt barn in i realskolan? Hur ska det gå för Göran som blev utkuggad ur realskolan?" – med sådana oroliga föräldrafrågor inledde exempelvis folkpartiet en skrift som förordade 9-årig enhetsskola. Inget parti kunde negligera det föräldradyck som fanns. Och inget parti skulle heller kunnat använda skolpolitiken som instrument i ett "statsinterventionistiskt" syfte så som BR spekulerat om. Realskolor, kommunala mellanskolor och praktiska realskolor var inte sällan även socialdemokratiska lokalpolitikernas skötebarn som alla på orten ifråga värnade om. Det var sådana föräldraambitioner som Erlander syftade på då han i januari 1950 förklarade att åren efter andra världskriget inneburit något av en "föräldrarnas egen skolreform". Det kan också nämnas att 1950 års skolreform – av samma skäl – på 1950-talet skämtsamt kom att kallas för "morsornas" skolreform.

Även om de skoldemokratiska traditionerna i vårt land ända från 1800-talet och framåt inte är speciellt utforskade, förefaller det mig dock uppenbart att de spelat en viktig roll för utbildningspolitikens utformning. Det är möjligt att man kan spåra influenser ända från Torsten Rudenschölds socialutopiska skrift *Tankar om ståndscirkulationen* (1845), över folkhögskoletraditionen och den politiska vänsterns bottenkoleprogram och fram mot 1940-talets på gräsrotsnivå framväxta "korrespondensrealskolerörelse" och studiesociala reformer och 1950-talets övergång till ett enhetligare skolsystem.

De föräldraambitioner som Hjalmar Bergman och Gustaf Hellström skildrat i *Markurells i Wadköping* (1919) och *Snörmakare Lekholm får en idé* (1927) ter sig i högsta grad karakteristiska för den svenska traditionen. För snörmakare Lekholm nära nog svindlade framtidsperspektivet: "En Lekholm studerad karl ... Hans egen bror en akademisk medborgare! Vilken glans skulle han inte sprida över namnet! Snörmakaren såg sig redan i tankarna

besöka honom nere i Lund och dricka toddy med hans vänner, lärda herrar ... Tanken kom entusiasmen att flammas i hans bröst. En bror som var student och präst ..." Och därmed väcktes den idé som snörmakaren med patriarkalisk självsäkerhet förmedlade till sin hustru Augusta: "Mina pojkar ska bli studenter hela högen, hur många du än föder mig till världen. Det är jag man för." Och därmed hade han uttalat det ödesdigra ordet vars räckvidd ingen kunde förutse, fortsätter författaren: "Förr eller senare skulle väl drömmen om studentexamen ha hägrat för en medlem av släkten Lekholm, såsom den under mera än ett århundrade hägrat och hägrar för varje svensk släkt, som från de breda lagren längtade till en högre och friare rymd".

Föräldrarnas omtanke om och ambitioner på sina barns vägnar var förvisso något som ansvarsfulla politiker inte vågade äventyra med "statsinterventionistiskt" motiverade ingrepp. För många arbetarfamiljer med växande välstånd under praktiserande barnbegränsning blev det – liksom tidigare för städernas medelklassfamiljer – en hjärtesak att låta barnen läsa vidare. Platser i realskolan eller i den enhetsskola som uppfattades som en ny realskola var därför politiska krav med betydande tyngd. Tage Erlander, Josef Weijne och Ragnar Edenman var tillräckligt kloka och verklighetsförankrade för att inse det.

Gunnar Richardson

Noter

1. "Jag vill understryka, att samtliga parter synes ha varit överens om att en överarbetning av 1940 års skolutrednings arbetsresultat skulle ske på angivet sätt", förklarade exempelvis Weijne i riksdagen efter det att skolkommissionen tillsatts (Richardson 1983, 44).

2. Problemet aktualiserades också i anslutning till frågan om klassläraresystemet kontra ämnesläraresystem. Frågan tycktes dock föredragande statsrådet "redan i förväg realiter avgjorde genom tvingande yttre omständigheter". Det finns, resonerade han, "som bekant intet överflöd på ämneslärare.

De stigande behoven av akademiskt utbildad arbetskraft för de mest skiftande samhällsuppgifter tvinga oss att söka en organisation för skolan, som icke onödigtvis ökar anspråken på långt driven specialutbildning hos lärarkåren. Användningen av klasslärare så högt upp i skolan som av pedagogiska skäl kan vara försvarligt, torde vara en ofrånkomlig följd av utvecklingstendenserna på den intellektuella arbetsmarknaden" (s 217f).

Referenser

- Framtidens skola*. Utkast till skolprogram framlagt av socialdemokratiska partiets skolkommitté, Stockholm 1947
- Kungl Maj:ts prop 1950:70. Riklinjer för det svenska skolväsendets utveckling
- Murray, M, 1988, *Utbildningsexpansion, jämlikhet och avlänkning. Studier i utbildningspolitik och utbildningsplanering 1933–1985*, Göteborg
- Richardson, G, 1978, *Svensk skolpolitik 1940–1945. Idéer och realiteter i pedagogisk debatt och politiskt handlande*, Stockholm
- Richardson, G, 1983, *Drömmen om en ny skola. Idéer och realiteter i svensk skolpolitik 1945–1950*, Skara
- Richardson, G, 1984, Folkpartiet och enhetsskolefrågan, i *Liberal ideologi och politik 1934–1984*, Falköping
- Richardson, G, 1988, Skolan som politiskt instrument? i *Utbildningshistoria* 1988 (ÅSU nr 162), Skara
- Rothstein, B, 1986, *Den socialdemokratiska staten. Reformen och förvaltning inom svensk arbetsmarknads- och skolpolitik*, Lund

Genmäle: Strukturalismens fallgropar och problem

Diskursen är forskningens livsluft. Att vissa forskare förhåller sig kritiskt till de teser man driver är just själva drivkraften bakom en levande forskning, att olika ansatser och tolkningar kan brytas. Av de nio recensioner som min avhandling från 1986 bestods med var endast en negativ, nämligen Gunnar Richard-

sons. I sin recension pekade han på principiellt viktiga ting där historiska och statsvetenskapliga analyser ofta skär sig, något som jag ansåg det centralt att få diskutera. Mitt försök till diskussion omöjliggjordes emellertid av att den skrift där Richardson publicerat sig vägrade ta in min text. Att publicera en recension av den art som Richardson gjorde där han var säker på att få stå oemotsagd kan jag bara tolka som ett utslag av bristande professionellt kurage och som en vilja att stämpla istället för att söka diskussion på lika villkor.

Ett problem inom svensk skolhistorisk forskning är att det så ofta varit aktörerna själva som skrivit historia. Nästan alla har de haft sina fingrar i syltburken och sedan sökt att lägga historien tillrätta. För en fd folkpartistisk skolpolitiker som Richardson ligger det självklart nära tillhands att söka visa att det egna partiets kapitulation för den socialdemokratiska skolpolitiken ingalunda var en eftergift åt några socialdemokratiska idéer, utan bara ett resultatet av en realistisk syn på de strukturella faktorer som existerande. Om jag minns rätt brukar det i elementära läroböcker i källkritik stå några rader om att man bör se upp med något som kallas tendens.

I sakfrågan har jag vad man kan kalla en clausewitzk syn på dessa ting. Politisk analys av det slag vi diskuterar är ingen precis vetenskap som kan studeras med scientistisk exaktitet. Som krig är politik en verksamhet som är så präglad av osäkerhet, chans och oförutserbarhet (det som Clausewitz kallar "friktion") att några absoluta i tid och rum obundna lagbundenheter inte kan etableras. "A positive doctrine (on war) is unattainable".¹ Vad man kan göra är att framhålla vissa tolkningar som mera troliga än andra. Till frågan om den socialdemokratiska skolpolitiken under 1940-talet, med dess inriktning mot en sammanhållen enhetsskola, styrdes av några specifika idéer eller, vilket Richardson hävdar, enbart kom som en automatiskt reflex på rådande strukturella faktorer, vill jag säga följande: Vad som talar mot Richardsons tolkning är att medan i stort sett samma strukturella faktorer (efterfrågetryck) inom utbildningssystemet rådde i hela Västeuropa, så var det enbart i de länder